

Edukace a kurikulum

1. Edukace, výklad pojmu

Edukace – z latinského *educatio* (vychování)

V češtině má pojem edukace stejný význam jako anglické *education* (popř. slovenské *edukácia*)

Edukace (edukační proces) označuje souhrnně pojem „výchova a vzdělávání“. Používání pojmu edukace je praktičtější neboť procesy výchova a vzdělávání se v reálných situacích prolínají. V souvislosti s pojmem edukace se prosazuje i označení **edukant** (objekt edukace – tedy vzdělávaný, což je z hlediska obecné teorie vhodnější než omezený pojem „žák“) a **edukátor** (subjekt učení – tedy ten, kdo vzdělává) (Průcha 2002 s. 66, 67).

Edukace má dost obecný záběr. Teoreticky může být předmětem edukace např. vysokoškolské studium stejně jako výcvik psů. Edukací v jiném (užším) smyslu můžeme interpretovat jako celkové a celoživotní rozvíjení osobnosti (Průcha, Walterová, Mareš 2003).

2. Edukační prostředí

Edukace se nutně realizuje v nějakém konkrétním prostředí a ovlivňují (a limitují) ji různé faktory a podmínky. Již J.A. Komenský v knize *Velká didaktika* formuluje představu, ve které příznivá forma interiéru i vnějšího ztvárnění školy a okolí školy motivuje žáky ke kladnému postoji ke škole i ke vzdělávání.

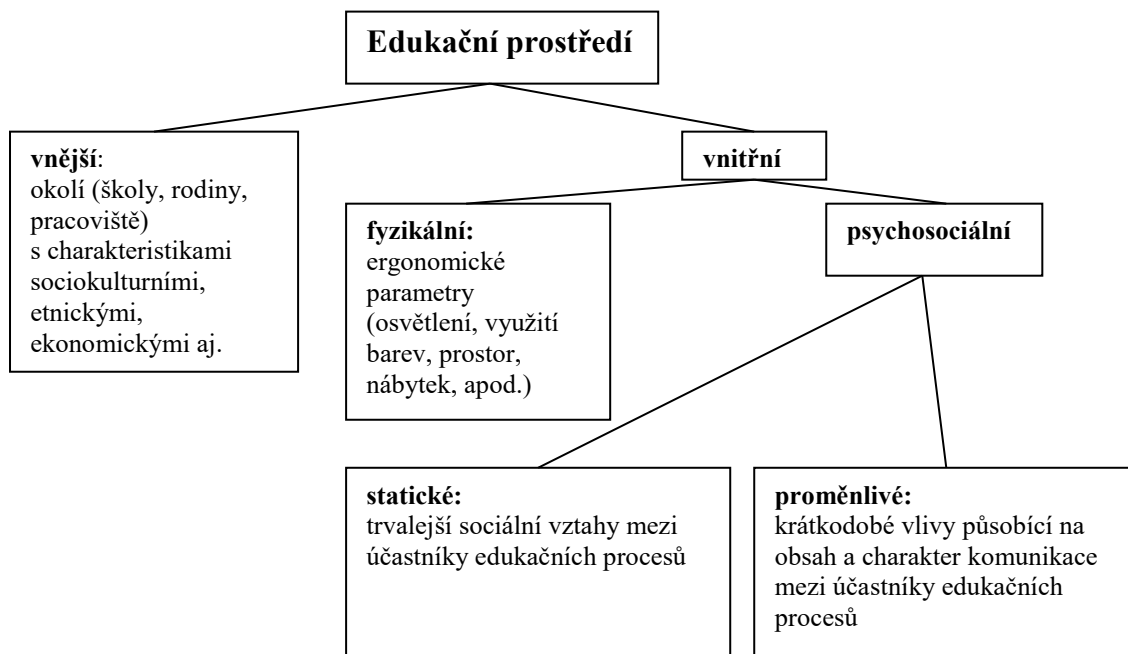
V minulosti se uskutečnila celá řada výzkumů, které se pokoušely odhalit, jaké fyzické prostředí je vhodné pro stimulaci žáků k efektivní práci (např. velikost oken, barva a umístění tabule, barva stěn, konstrukce stolků pro žáky). Tyto charakteristiky edukačního prostředí je možné označit jako **ergonomické** (srv. Průcha 2002 s. 69)

Edukační prostředí tvoří ovšem také soubor psychosociálních vlivů. Jak ukazují výzkumy, je povaha prostředí tvořeného psychosociálními faktory pro vzdělávání neméně významný parametr jako prostředí materiální. S tím souvisí pojmy klima školní třídy¹ (popř. klima školy).

Existuje ještě jeden způsob nazírání na problematiku pojmu „prostředí“. Jedná se „souhrn vnějších podmínek“ (sociálních, ekonomických, demografických, etnických aj.), které ovlivňují fungování dané školy. Prizmatem tohoto pojetí edukačního prostředí můžeme rozlišit např. „městské prostředí“, „venkovské prostředí“, „průmyslové prostředí“, „zemědělské prostředí aj. (Průcha 2002 s. 70)

¹ Klima třídy je „sociálněpsychologická proměnná představující dlouhodobější sociálněemocionální naladění, zobecněné postoje a vztahy, emocionální odpovědi žáků dané třídy na události ve třídě.“ (Průcha, Walterová, Mareš 2002 s. 1000)

Průcha (2002) uvádí následující graf jako edukační prostředí v pojetí moderní pedagogiky:

(Průcha 2002 s. 70)

3. Edukační realita

Definice: „Edukační realita je každá taková skutečnost (prostředí, situace, proces aj.), objektivně se vyskytující v lidské společnosti, v níž probíhají nějaké edukační procesy nebo jsou vyvíjeny nebo fungují nějaké edukační konstrukty².“ (Průcha 2002 s. 64)

4. Edukační procesy

Definice: „Edukační procesy jsou všechny takové činnosti lidí, při nichž dochází k učení na straně nějakého subjektu, jemuž je exponován nějakým jiným subjektem přímo nebo zprostředkovaně (textem, technickým zařízením, aj.) určitý druh komunikace.“ (Průcha 2002 s. 65)

² Definice: „Edukační konstrukty jsou všechny takové teorie, modely, plány, scénáře, prognózy, zákony, předpisy a jiné teoretické výtvořky, které nějakým způsobem určují či ovlivňují reálné edukační procesy.“ (Průcha 2002 s. 67)

Příklady edukačních procesů:

- osvojování mateřského jazyka
- trénink sportovce
- školní výuka
- kampaně, osvěta, aj. (prostřednictvím médií, nástěnek apod.)

(srv. Průcha 2002 s. 65)

5. Kurikulum

Výraz „kurikulum“ je odvozen z latinského currere (běžet)
 “curriculum vitae” – průběh života

Významy pojmu kurikulum:

1. vzdělávací program, projekt, plán
2. průběh studia a jeho obsah
3. obsah veškeré zkušenosti, kterou žáci získávají ve škole a v činnostech vztahujících se ke školnímu vzdělávání
4. seznam vyučovacích předmětů a jejich časové dotace pro pravidelné vyučování na daném typu vzdělávací instituce (srv. Průcha 2002 s.237; Průcha, Walterová, Mareš 2003 s. 110)

kurikulum “orientované na cíle” versus “vstřícný model kurikula“

- Podle E.W. Eisnera lze většinu kurikulárních projektů zařadit do 5 konfliktních koncepcí:
 - Koncepce orientující se na strukturu poznání - tradiční členění na předměty; důraz na učivo jako soubor poznatků jednotlivých věd
 - Koncepce rozvoje kognitivních procesů - schopnost myslet je důležitější než seznam faktů
 - Koncepce orientovaná na technologii vyučování - důraz je na metodě předávání (obvykle se zdůrazňují didaktické inovace)
 - Koncepce seberealizace dítěte - dát žákovi prostor, aby objevoval svět
 - Koncepce nápravy společnosti - vzděláním je možnost řešit nešvary společnosti
- (Průcha 2002 s. 239)

- Yves Bertrand vytvořil následující klasifikaci koncepcí edukace:
 - Spirituální koncepce (metafyzické, transcendentální)
 - Personální koncepce (humanistické, anarchistické, nedirektivní, otevřené, apod.)
 - Psychokognitivní koncepce (rozvoj kognitivních dovedností žáka; konstruktivismus)
 - Technologické koncepce (systémové)

- Sociokognitivní koncepce (společenský a kulturní kontext při výstavbě poznatkového světa)
- Sociální koncepce (výchova má umožnit řešení soc. problémů)
- Akademické koncepce (tradicionalistické, klasické; předávání trvalých hodnot, znalostí a dovedností; důraz na klasické vzdělání)

(Průcha 2002 s. 239, 240)

- Dnes se nejčastěji třídí filozofické přístupy ke kurikulu následujícím způsobem:
 - Akademická “filozofie” kurikula (velké hodnoty civilizace obsažené ve vědeckém poznání a klasickém umění)
 - Esencialistická (obsah učiva je dán potřebami občana dnešní informační společnosti)
 - Polytechnická (zvládnutí praktických dovedností; porozumění technologiím; obsah učiva je dán potřebami trhu práce)
 - Aktivistická (sociokritická, globální, rekonstrukční; vědomosti pro změnu společnosti, např. v oblasti ekologie, rasové diskriminace, apod.)
 - Personální (rozvíjení jedinečných nadání každého žáka - učivo vychází z potřeb a nadání konkrétního žáka)

(Průcha 2002 s. 240)

Obsah vzdělávání

Obsah: témata, informace (poznatky), plánované dovednosti, hodnoty, postoje, zájmy, ale někdy se také do obsahu řadí formy a prostředky výuky, plánované cíle a standardy vzdělávání. Je třeba rozlišovat **obsah výuky** (obsah realizovaný ve výuce –ten nemusí, jak ukazují výzkumy, být v souladu s obsahem předepsaným učebními plány a učebními osnovami), obsah vzdělávání a **obsah školního vzdělávání**. Dobrou představu o současném pojetí školního obsahu vzdělávání v kontextu jednotlivých předmětů si můžeme učinit prostřednictvím Vzdělávacích obsahů zařazených do kurikulárního dokumentu Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (to, co je obsahem vzdělávání ve školách, je obvykle vymezováno v kurikulárních dokumentech, jimiž jsou učební plány, učební osnovy, učebnice, didaktické testy, metodické pokyny, aj.)

Vzdělávací program

Nový typ dokumentu: vzdělávací program – „kurikulární dokument, který vymezuje komplexním způsobem koncepci, cíle, obsah, příp. jiné parametry vzdělávání v určitém stupni či druhu škol.“ (Průcha, Walterová, Mareš 2003 s. 295)

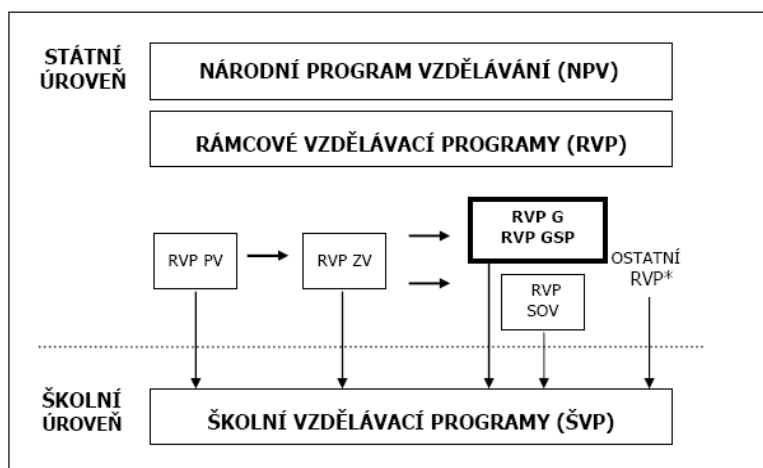
Vzdělávací program obvykle vymezuje tyto složky kurikula:

- koncepce vzdělávání pro vzdělávání celé země
- cíle tohoto vzdělávání
- učební plán
- učivo (témata učiva v jednotlivých předmětech)

- cílové standardy (požadavky, co mají žáci umět v určitém ročníku...)
 - implementační plán (seznam kroků, jimiž bude program zaváděn do praxe)
- (Průcha 2002 s. 250)

Rámcový vzdělávací program (RVP) a školní vzdělávací program (ŠVP)

„V souladu s novými principy kurikulární politiky, zformulovanými v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (tzv. Bílé knize) a zakotvenými v zákoně č. 561/2004 Sb., zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (dále jen „školský zákon“), se do vzdělávací soustavy zavádí nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let. Kurikulární dokumenty jsou vytvářeny **na dvou úrovních – státní a školní. Státní úroveň** v systému kurikulárních dokumentů představují **Národní program vzdělávání (NPV) a rámcové vzdělávací programy (RVP)**. Zatímco NPV formuluje požadavky na vzdělávání, které jsou platné v počátečním vzdělávání jako celku, RVP vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy (pro předškolní, základní a střední vzdělávání). **Školní úroveň** představují **školní vzdělávací programy (ŠVP)**, podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. Školní vzdělávací program si vytváří každá škola podle zásad stanovených v příslušném RVP“ (RVP G 2007 s. 4)

Graf 1 – Systém kurikulárních dokumentů

Legenda: RVP PV – Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání; RVP ZV – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání; RVP G – Rámcový vzdělávací program pro gymnázia; RVP GSP – Rámcový vzdělávací program pro gymnázia se sportovní přípravou; RVP SOV – Rámcový vzdělávací program (programy) pro střední odborné vzdělávání.

* Ostatní RVP – rámcové vzdělávací programy, které kromě výše uvedených vymezuje školský zákon.

(RVP G 2007 s. 4)

Školní vzdělávací program (ŠVP) je dokument, který si na základě vlastních představ v limitech příslušných Rámcových vzdělávacích programů vytvářejí (a aktualizují) jednotlivé školy (zejména pedagogičtí pracovníci školy). ŠVP je pro danou školu závazným kurikulárním dokumentem, kterým se řídí realizace vyučování na dané škole.

6. Klíčové kompetence

- Klíčové kompetence: Soubor požadavků na vzdělávání zahrnující podstatné vědomosti, dovednosti a schopnosti univerzálně použitelné v běžných pracovních a životních situacích
 - Nejsou vázány na jednotlivé předměty
 - Součást obecného základu vzdělávání
 - Kompetence učitele
 - Kompetence žáka

„Klíčové kompetence představují soubor vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot, které jsou důležité pro osobní rozvoj jedince, jeho aktivní zapojení do společnosti a budoucí uplatnění v životě. Jejich výběr a pojetí vychází z toho, jaké kompetence jsou považovány za podstatné pro vzdělávání na gymnáziu. Pro lepší pochopení klíčových kompetencí a snazší práci s nimi v ŠVP jsou klíčové kompetence v RVP G zpracovány jednotlivě, ale v praxi se navzájem prolínají a doplňují.“ (RVP G 2007 s. 8)

„Na čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií by si žák měl osvojit kompetenci k učení,
kompetenci k řešení problémů,
kompetenci komunikativní,
kompetenci sociální a personální,
kompetenci občanskou,
kompetenci k podnikavosti“

(RVP G 2007 s. 8)

7. Úkoly

- Vyhledejte (nejednodušeji prostřednictvím internetového vyhledávače) dokument Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (RVP G) a prostudujte v kapitole „Klíčové kompetence žáka“ popis jednotlivých klíčových kompetencí
- V RVP G vyhledejte také příslušnou vzdělávací oblast (pravděpodobně Člověk a příroda) a pokuste se na základě textu pod nadpisem Vzdělávací obsah získat představu o tomto konstrukt v kontextu konkrétního předmětu

8. Použitá literatura

- KALHOUS, Z., OBST, O. a kol. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-X.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika (2. přepracované a aktualizované vydání)*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-631-4.
- PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-399-4.
- SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1821-7.
- Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. Praha : VUP v Praze, 2007.